

**ПРОБЛЕМА ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ПОЛІТИКИ
НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІЗМУ В КУЛЬТУРНІЙ СФЕРІ:
ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ**

Із широкого кола проблем, пов'язаних із Другою світовою війною, важливою і донині невирішеною залишається проблема переміщених або назавжди втрачених культурних цінностей. Втрачені твори мистецтва, які багато років вважалися безслідно зниклими, час від часу навіть у ХХІ ст. продовжують повертатися до своїх власників або їх нащадків. Багато з них зберігається не лише у музеях та їх запасниках, а в приватних колекціях та володіннях різних країн світу. Доволі типовими є випадки, коли вже нинішні власники творів мистецтва не володіють інформацією щодо їх походження, не підозрюють, що це переміщені за часів панування націонал – соціалістів або ж викрадені об'єкти, які є унікальними в своєму роді, або ж вони складають частину колекції і колись були власністю іншої держави чи її громадян.

Вкрай негативні наслідки на становище творів мистецтва та культурних цінностей мали події Другої світової війни. Цілеспрямована державна стратегія нацистської Німеччини у період 1933–1945 рр. мала на меті пограбування тисячолітніх надбань людства. Це був величезний масив злочинів – позбавлення приватної власності, дискримінація і позбавлення громадянських прав, переслідування і, врешті-решт, фізичне знищення мільйонів людей. Варто підкреслити, що німецька держава тоді систематично діяла і проти власних громадян, втілюючи в дію злочинні цілі та механізми.

Важливим є той факт, що Федеральний уряд об'єднаної Німеччини взяв міжнародне зобов'язання – зробити свій внесок у дослідження походження та реституцію культурних цінностей.

Підкреслимо, що досвід ФРН у розв'язанні цієї складної задачі – ідентифікації та повернення розграбованого націонал-соціалістами майна, культурних цінностей є неоціненним, адже вирішення цього кола проблем було поставлено на ґрунтовну державну основу. У 1998 р. у Німеччині

(м. Магдебург) було засновано Координаційне бюро з розшуку втрачених культурних цінностей. Бюро брало активну участь у пошуках творів мистецтва. В свою чергу, німецькі державні музеї, архіви та бібліотеки з метою сприяння пошуку конфіскованих нацистами творів мистецтва підготували низку інформаційних матеріалів, які дозволяють знайти численні докази автентичності та перевірити право власності за період з 1933–1945 рр.

Неабиякі складнощі виникають під час пошуку та з'ясування походження трофейного та розграбованого мистецтва. Оцінюються саме ті данні, які розташовані безпосередньо близько до досліджуваного об'єкта. Це надписи на зворотному боці, позначки митців та власників на картинах, рукописні записи, маргіналії, присвяти, ініціали, печатки або екслібриси на книгах та архівних матеріалах.

Друга світова війна нанесла величезної шкоди людству та призвела до численних втрат культурного надбання народів СРСР. Як слушно зазначає відомий український дослідник С. Кот, під час Другої світової війни Україна втратила до 250 тис. предметів з 21 музею і близько 50 млн. книжок. Учений стверджує, що цінності, вивезені з України, становили 55% усіх культурних цінностей, які німці вивезли з Радянського Союзу. Визначні культурні цінності ешелонами вивозилися з її території спеціальними німецькими організаціями та підрозділами, серед яких вирізнялися Айнзацштаб рейхсляйтера А. Розенберга та батальйон спеціального призначення «Група Кюнцберга» Надзвичайно велика кількість безцінних українських музейних, архівних, бібліотечних фондів досі вважається зниклою безслідно [2].

Проте частину незаконно переміщених цінностей вдалося повернути як у ході бойових дій за визволення радянських територій, так і з території Німеччини вже після її капітуляції. Так, Є. Денисова аргументовано доводить, що повернення культурних цінностей в цілому мало стихійний і безсистемний характер, що призвело до складнощів при документальному посвідченні кількості втрат і обліку повернутих на батьківщину цінностей. Це призвело до того, що не внесені до облікових списків цінності потрапили з окупованої Німеччини в треті країни, після чого сліди їх часто губилися [1].

Варто зазначити, що 15 лютого 1993 р. була укладена міжурядова угода між Україною та Німеччиною про культурне співробітництво. До найважливіших повернень культурних цінностей з України до Німеччини належать так звані «архів Баха» Берлінської співочої академії, архівні документи, пов'язані з Йоганном Вольфгангом фон Гете, кілька альбомів

літографій та гравюр XVIII ст., колекція археологічних матеріалів з історії поселення давніх германців та інші цінності, малюнок з Дрездена «Veduta di Valmontone» Георга Фрідріха Августа Лукаса. Згодом німецьким експертам були передані списки 248 видань з бібліотеки «Розаріум» м. Зангергаузен, які після війни потрапили до бібліотеки Національного ботанічного саду імені М. Гришка [3]. Доволі рідкими є випадки повернення в Україну, переміщених творів мистецтва, які багато десятиліть поспіль вважалися втраченими назавжди.

Таким чином, для нашої держави при вирішенні проблем у царині розшуку втрачених культурних цінностей та творів мистецтва у роки Другої світової війни досить важливо враховувати європейську практику, певний досвід Німеччини останніх десятиліть. Слушним має стати використання політико-правових засад цієї політики як державної ваги справи.

У площину державної політики у цій царині слід перевести пошукову роботу з широким колом приватних колекцій, які відомі аукціонам світу своїми інтересами щодо продажу української культурної спадщини. Справа повернення переміщених культурних цінностей, має державного значення вагу, вона повинна враховувати і офіційний рівень (по можливості, із залученням перших осіб країни і обов'язково експертів) – це той капітал, який створює позитивний імідж держави, дає підстави на подальшу плідну співпрацю у цій сфері на паритетних засадах з широким колом партнерів. Ця політика зможе значно прискорити подолання наслідків нацистського силового панування, остаточно перегорнути сторінку тієї епохи.

Список використаних джерел:

1. Денисова Е. Правовые основы реституции культурных ценностей, перемещенных во время и по окончании Второй мировой войны // Вестник МГИМО Университета. – Вып. № 1 / 2012. – С. 281–287.

2. Історик Сергій Кот в програмі про історичні цінності. BBC Ukrainian. 11 липня 2009. [Електронний ресурс]. Режим доступу. http://www.bbc.com/ukrainian/indepth/story/2009/07/090711_kot_interactive_is.shtml

3. Кот С. Українсько-німецькі відносини щодо повернення та реституції культурних цінностей (1991-2012pp.). / С. Кот // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – 2012. – Вип. 21. – С. 165, 175.